

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری

دانشکده علوم اجتماعی

بررسی حقوقی - جرم شناختی سوء استفاده از عکس ها و فیلم های شخصی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق

گرایش : جزا و جرم شناسی

مرتضی احمدی بیغشی

استاد راهنما:

دکتر محسن عینی

بهار ۹۴

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۲	الف. بیان مسأله
۳	ب. سؤال های تحقیق
۴	ج. فرضیه های تحقیق
۴	د. سوابق تحقیق
۵	ه- روش تحقیق
۵	و- هدف تحقیق
۴	ز- ساماندهی تحقیق
۶	فصل اول: حق حریم خصوصی
۷	مبحث اول- مفهوم حریم خصوصی
۱۱	مبحث دوم- حریم خصوصی، خاستگاه و پیشینه آن
۱۵	گفتار اول- قرآن کریم
۱۶	گفتار دوم- حدیث
۱۹	گفتار سوم- قانون اساسی
۲۱	گفتار چهارم- قانون مجازات اسلامی
۲۳	مبحث سوم- اقسام حریم خصوصی
۲۳	گفتار اول- حریم خصوصی اماکن
۲۴	گفتار دوم- حریم خصوصی اطلاعات
۲۴	گفتار سوم- حریم خصوصی ارتباطات
۲۶	گفتار چهارم- حریم خصوصی جسمانی
۲۶	مبحث چهارم- حریم خصوصی در اسناد بین المللی

۲۸	مبحث پنجم-تبیین مفهوم فیلم و عکس خصوصی و سوء استفاده از آنها.....
۲۸	گفتار اول - مفهوم فیلم و عکس خصوصی
۲۹	گفتار دوم - مفهوم آثار سمعی و بصری مبتدل و مستهجن
۳۱	فصل دوم: بررسی جرم شناختی سوء استفاده از عکس ها و فیلم های شخصی
۳۲	مبحث اول - مهمترین دلایل انتشار عکسها و فیلمهای خصوصی افراد
۳۲	گفتار اول - محرومیت جنسی ناشی از عدم امکان ازدواج به موقع
۳۲	گفتار دوم - وجود عشقهای دروغین
۳۲	گفتار سوم - بدآموزی رسانه های تصویری
۳۳	گفتار چهارم - سایر عوامل
۳۳	مبحث دوم - پیشگیری کنشی از جرایم سمعی و بصری
۳۴	گفتار اول - پاسخهای پیشگیرانه اجتماعی
۳۴	بند اول - اقدامات پیشگیرانه رشد مدار
۳۴	الف - عوامل خطر ساز
۳۴	۱- استفاده از گیرندههای ماهوارهای در خانوادهها
۳۵	۲- دسترسی به سایت های غیر اخلاقی
۳۵	۳- استفاده از گوشیهای همراه دارای قابلیت دریافت و انتقال تصاویر
۳۶	۴- دسترسی کودکان به لوحهای فشرده با مضامین مخرب
۳۶	بند دوم - اقدامات پیشگیری جامعه مدار
۳۶	الف - پیشگیری جامعه مدار در مقررات فراقلمنی
۳۷	۱- فرهنگ سازی
۳۷	۲- آموزش و پرورش
۳۸	۳- بهبود شرایط اقتصادی
۳۸	ب - پیشگیری جامعه مدار در مقررات تقنینی
۳۹	ج - پیشگیری جامعه مدار در مقررات فروتقنینی
۴۰	گفتار دوم - پاسخهای پیشگیرانه وضعی

بند اول - اقدامات پیشگیرانه وضعی ناظر به بزه دیده	۴۰
۱- رعایت پوشش مناسب در مراسمها	۴۲
۲- ممانعت از تهیه تصویر از آنان در پوششهای نامناسب	۴۲
۳- احتراز از اعمال نامعقول در صورت بزه دیدگی	۴۳
بند دوم - اقدامات پیشگیرانه وضعی ناظر به سایر عوامل	۴۳
فصل سوم: تحلیل حقوقی سوء استفاده از عکس ها و فیلم های شخصی	۴۵
مبحث اول - بررسی حقوقی جرم علیه حریم خصوصی	۴۶
گفتار اول - عنصر قانونی	۴۶
گفتار دوم - عنصر مادی	۴۷
الف - رفتار مادی	۴۷
ب - شرایط و اوضاع و احوال لازم برای تحقق جرم	۴۸
بند اول - تهیه فیلم یا عکس از محللهای اختصاصی بانوان	۴۸
بند دوم - نداشتن پوشش مناسب در محللهای اختصاصی	۴۹
بند سوم - تهیه مخفیانه فیلم یا عکس مربوط به مراسم خانوادگی و اختصاصی دیگران و مبتذل بودن آنها	
	۵۰
ج - نتیجه حاصله	۵۱
گفتار سوم - عنصر روانی	۵۱
گفتار چهارم - مجازات جرم علیه حریم خصوصی	۵۲
مبحث دوم - جرم تهدید اشخاص از طریق آثار سمعی و بصری مبتذل و مستهجن	۵۳
گفتار اول - عنصر قانونی	۵۳
گفتار دوم - عنصر مادی	۵۴
بند اول - رفتارهای فیزیکی	۵۴
بند دوم - شرایط و اوضاع و احوال لازم برای تحقق جرم	۵۶
بند سوم - نتیجه حاصله	۵۷
گفتار سوم - عنصر روانی	۵۸

گفتار چهارم - مجازات جرم تهدید اشخاص از طریق آثار سمعی و بصری مبتذل و مستهجن	۵۹
مبحث سوم- بررسی مواد قانون جرایم رایانه ای	۶۲
مبحث چهارم- تعامل های بین قانون سمعی و بصری و قانون جرایم رایانه ای	۶۴
نتیجه گیری و پیشنهادها	۷۲
منابع و مآخذ	۷۴

چکیده

جرایمی که امنیت اخلاقی شهروندان را تهدید می کند قابل تامل است و مجرمانی که چنین اعمالی را انجام می دهند نمی توان در یک دسته و گروه جای داد. به عنوان مثال اگر در خصوص جرم های عادی بین بالا بودن سطح تحصیلات و ثروت با احتمال وقوع جرم رابطه معکوس وجود داشته باشد درباره این جرایم چنین نیست. گروهی از این مجرمان که از ابزار رایج و معمولی استفاده می کنند ممکن است از تحصیلات بالایی برخوردار نباشند، اما فردی که با شیوه های پیشرفته، اطلاعات خصوصی و خانوادگی افراد را منتشر می کند از دانش مناسب برخوردار بوده و از نظر مالی نیز به گونه ای است که بتواند به فناوری های روز دسترسی داشته باشد. ممکن است هدف این مجرمین از ارتکاب این جرایم انتقام جویی باشد که نشانگر وجود مشکلات روانی و عاطفی است و نیز ممکن است که به قصد اخاذی صورت پذیرد که در این حالت وجود مشکلات مالی می تواند حایز اهمیت باشد. به علاوه انجام این جرایم می تواند به منظور ضربه زدن به سلامت اخلاقی جامعه باشد. اما افراد باید مراقب نحوه استفاده از رایانه باشند و به افراد جامعه آموزش دهیم تلفن همراه یا وسایلی مانند آن برای فخر فروشی نیست و ضرورتی ندارد عکس ها و فیلم های محرمانه را در آن ذخیره کنند. به هر حال سوء استفاده از اطلاعات خصوصی اشخاص جرمی است که این روزها در جامعه رواج یافته و به گفته تمامی کارشناسان بهترین راه مقابله با آن هوشیاری خود شهروندان است. اتخاذ تدابیر و سازو کارهای پیشگیرانه به ویژه پیشگیری غیر کیفری از جرایم سمعی و بصری که نوعی تعرض به حریم خصوصی ارتباطی و اطلاعاتی افراد به شمار می روند، ضروری است. تلاش می کنیم تا هم از لحاظ جرم شناختی یعنی علل ایجاد این پدیده شوم و راه های پیشگیری از آن و هم از لحاظ حقوقی و قوانین مرتبط با آن به بررسی پدیده مورد نظر پردازیم که در این میان قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت های غیرمجاز می نمایند و قانون جرایم رایانه ای که به عنوان قسمتی از قانون مجازات اسلامی قرار داده شد مورد نقد و بررسی قرار می گیرد.

واژه های کلیدی: عکس و فیلم، اطلاعات، امنیت اخلاقی، فناوری، عفت و اخلاق عمومی

مقدمه

الف. بیان مسأله

حریم خصوصی را می توان قلمروهایی از زندگی هر فرد دانست که انتظار دارد دیگران بدون رضایتش به آن قلمرو وارد نشوند یا به اطلاعات آن قلمرو دسترسی نداشته باشند. منازل و اماکن شخصی، جسم افراد، اطلاعات شخصی، و ارتباطات خصوصی از مهمترین عرصه های حریم خصوصی هستند^۱. امروزه اهمیت حمایت از حریم خصوصی افراد در مقابل خطرهای ناشی از فناوری رایانه ای و گوشی های تلفن همراه با لنزهای بسیار قوی برای عکس و فیلم برداری، از دغدغه های مهم نظام های حقوقی و شبکه های اطلاع رسانی جهانی است، اما نمی توان انکار کرد که پیشرفت های فنی و تکنولوژیکی در عصر جدید، امکانات و تجهیزات بدیع و بی شماری برای جامعه بشری به ارمغان آورده و همزمان سبب بروز معضلات و جرایم نوینی شده است.

اگر قبلاً توزیع فیلم و عکس های خصوصی هنرپیشگان، ورزشکاران و افراد مشهور منحصر به آلبوم های خانوادگی آنان بود اما از چندی پیش این حرکت غیر اخلاقی و خلاف شرع با تجاوز به حریم خصوصی افراد، ابعاد تازه و تلخ تری یافته است. و نه تنها افراد مشهور بلکه اماکن ویژه بانوان از جمله خوابگاه های دانشجویی، باشگاه های ورزشی، استخرها، سوناها و اتاق های پرو نیز متأسفانه در سال های اخیر از تهیه پنهانی تصویر و تکثیر و توزیع تصاویر مصون نمانده اند. دامنه تجاوز به حریم خصوصی افراد به تکثیر و توزیع فیلم های عروسی و میهمانی های خانوادگی هم کشیده شده و جامعه را به وحشت انداخته است. امکان تکثیر ساده فیلم های غیر اخلاقی و نبود برخورد قاطع دستگاه قضایی و انتظامی با عوامل تولید، توزیع فیلم ها و عکس های خصوصی افراد سبب شده است تا عده ای سودجو با ورود به حریم خصوصی افراد، اقدام به تولید آثار مستهجن و پخش فیلم های خانوادگی و خصوصی در کوچه و بازار شهر کنند و با این کار غیر اخلاقی نه تنها حیثیت افراد را لکه دار کنند، بلکه موجب نگرانی های عمومی و ناامنی در جامعه شوند. پژوهش ها نشان می دهد که حریم خصوصی مورد حمایت حقوق اسلامی است و در آیات متعددی از قرآن مجید بر لزوم رعایت حریم خصوصی افراد تأکید شده است. با این وجود متأسفانه در نظام حقوقی ایران اهمیت این حق و آثار آن در روابط افراد با

۱. انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، انتشارات سمت، ۱۳۸۶، ص ۵

یکدیگر و با حکومت چنان که باید درک نشده و حمایت های مناسب از آن صورت نگرفته است ۱. اگرچه نمی توان انکار کرد که دولت یه منظور کنترل این فعالیت های نامشروع، به تهیه و تدوین مقرراتی جهت تنظیم و سروسامان دادن به این فعالیت ها اقدام کرد و در نتیجه قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت های غیر مجاز می نمایند، تصویب شد. در این پژوهش تلاش ما معطوف به این موضوع است که دلایل این نوع رفتارهای مجرمانه شناسایی شوند و از سوی دیگر ابعاد و چارچوب حقوقی استفاده غیرمجاز از عکس ها و فیلم های خصوصی ، از منظر نظام حقوقی ایران ، تحلیل شود و از این رهگذر ضمن تشریح کاستی های نظام حقوقی و نظام عدالت کیفری ایران پیشنهاد های مناسب جهت رفع این کاستیها ارائه می شود.

ب. سؤال های تحقیق:

۱. مهمترین دلایل استفاده غیر مجاز از عکس ها و فیلم های شخصی چیست؟
۲. در نظام عدالت کیفری ایران ، استفاده غیر مجاز از عکس ها و فیلم های شخصی با چه عناوین مجرمانه ای منطبق می شود؟
۳. آیا پاسخ های واکنشی و سرکوبگرانه به کنترل و کاهش پدیده مزبور کمک کرده است؟

ج. فرضیه های اصلی تحقیق:

باتوجه به توصیفی و تحلیلی بودن موضوع ، نیازی به فرضیه نیست.

د. سوابق پژوهشی تحقیق:

کتاب و پایان نامه در این زمینه یافت نشد. اما مقالاتی مرتبط در این مورد به چشم می خورد، از جمله: مقاله جرایم مربوط به امور سمعی و بصری نوشته یاسر ضیایی ، چاپ شده در مجله اصلاح و تربیت، بهمن ۸۸، شماره ۹۳ و نقدی بر قانون مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت های غیرمجاز می نمایند، نوشته علی نیک پور، چاپ شده در مجله دادرسی ، سال ۹۱، شماره ۹۲ و تحلیل و مقارنه ای میان قانون جرایم رایانه ای و قانون سمعی و بصری ، نوشته رسول عابد، چاپ شده در فصلنامه دیدگاه های حقوق قضایی، سال ۹۱، شماره ۵۹ در این پژوهش با کمبود منابع مواجه بودیم.

ه- روش تحقیق:

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است که به اتکای مقررات حاکم، رویه قضایی و آموزه های حقوقی انجام می گیرد.

و- هدف تحقیق:

از جمله نتایج عملی که می توان برای این پژوهش پیش بینی کرد یکی اینکه با ارائه پیشنهادهایی موثر به قوه تقنینی کشور باعث خواهیم شد تا کاستی های قانونی که در این زمینه وجود دارد رفع و قوانینی منسجم و کامل در این زمینه وضع شوند و دوم اینکه از طریق ایجاد یک منبع مطالعاتی خوب برای پژوهشگران و همه کسانی که در عرصه علم حقوق فعالیت دارند باعث ارتقای ادبیات حقوقی ایران در این زمینه شویم.

ز- ساماندهی تحقیق:

درباره جرایم سوء استفاده از عکس ها و فیلم های شخصی حقوقدانان تا به حال مجال نیافته اند تا به صورت مفصل به بررسی این جرایم از منظر جرم شناسی و حقوقی بپردازند، به همین خاطر در این تحقیق سعی شده است که هم منظر جرم شناسی و هم از لحاظ حقوقی این جرایم مورد بررسی دقیق قرار گیرند. باتوجه به اینکه در چند سال اخیر دامنه این جرایم رو به افزایش داشته است اهمیت تحقیق و بررسی در این مورد را دو چندان می کند.

لذا به همین علت اثر پیش رو به سه فصل تقسیم می گردد، در فصل اول به مفهوم حریم خصوصی اشخاص و تقسیم بندی آن و نیز اینکه در چه مواردی عکس ها و فیلم ها خصوصی تلقی می شود پرداخته می شود. اما در فصل دوم به این جرایم از دیدگاه جرم شناختی توجه شده است یعنی اینکه علت وقوع این جرایم چیست و اینکه به جز پیشگیری کیفری، راه های پیشگیری غیر کیفری از وقوع این جرایم چیست. در فصل سوم نیز به ارکان و عناصر جرایم سوء استفاده از عکس ها و فیلم های شخصی و مجازات های در نظر گرفته شده باتوجه به قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیرمجاز می نمایند، و نیز تعارض های به وجود آمده بین قانون فوق الذکر و فصل جرایم رایانه ای قانون مجازات اسلامی (قانون جرایم رایانه ای) پرداخته شده است.

فصل اول :

حق حریم خصوصی

مبحث اول - مفهوم حریم خصوصی

حریم در اصل، واژه ای عربی و از ریشه حرم است که به معنای منع و تشدید است.^۱ این واژه در عربی به دو صورت استعمال شده است. یکی به صورت مفرد، که در این صورت به معنای شریک، دوست و همچنین به معنای چیزی است که مس آن حرام می باشد و نباید به آن نزدیک شد و دیگر به صورت مرکب، که در این صورت کلمه حریم، گاه به مال اضافه می شود و گاه به انسان، در صورتی که به مال اضافه شود به معنای اطراف و پیرامون است، همانند: حریم چاه که به معنای زمین اطراف آن است. اما در صورتی که واژه حریم به انسان اضافه شود، به معنای چیزی است که باید از آن دفاع کرد و به خاطر آن جنگید. حریم به این معنا، جان، آبرو، اهل و عیال و اموال انسان را شامل می شود.

واژه حریم در زبان فارسی به معانی زیر استعمال شده است. در صورتی که مصدر باشد به معنای باز داشتن و بی بهره کردن از چیزی است. در صورتی که صفت باشد به معنایی از این قبیل است، بازداشت کرده و حرام کرده شده که مس آن جایز نیست. در صورتی که اسم باشد به معنای حرمت و احترام، آبروی مردم، پیرامون و ... می باشد ملاحظه می شود که اکثر معانی و موارد استعمال حریم در دو زبان عربی و فارسی مشترک است.

حریم در فقه نیز به معنای منع است، یعنی چیزی که نزدیک شدن به آن برای غیر صاحبش ممنوع است.^۲ موضوع حریم در فقه از دو جنبه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است، یکی جنبه اقتصادی و دیگری جنبه اخلاقی. جنبه اقتصادی به مال برمی گردد اما جنبه اخلاقی مربوط به مال نیست، بلکه مربوط به مالک مال است و لذا حریم، به خود انسان نیز اضافه می شود. بر این اساس، فقها برای حریم، دو مصداق ذکر کرده اند، یکی در مورد اموال و دیگری در مورد انسان. آنان معمولاً مصداق اول را در باب «احیاء اموات» و مصداق دوم را در ابواب جهاد و حدود مطرح کرده اند..

تعریف حریم در حقوق: واژه حریم به عنوان یک اصطلاح حقوقی، اولین بار در ایران در قانون مدنی به کار رفت و این گونه تعریف شد: «حریم، مقداری از اراضی ملک و قنات و نهر و امثال آن است که برای کمال انتفاع از آن، ضرورت دارد (قانون مدنی، ماده ۱۳۶).

این تعریف، همان تعریفی است که فقها برای کاربرد نخست حریم ارائه کرده اند.

۱. ابوالحسین، احمد بن فارس بن زکریا، معجم مقاییس اللغة، تحقیق و ضبط: عبد السلام محمد هارون، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۴ق.

۲. مجلسی، محمدتقی، روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، قم: مؤسسه کوشانیور، ۱۴۰۶ق، ج ۶، ص ۲۴۱.

اما کاربرد دو حریم، چون در قانون نیامده است، حقوق دانان آن را تعریف نکرده اند و در آن مورد، صرفاً به اصطلاح «حرمة المنزل» اکتفا کرده و در تعریف آن گفته اند: یعنی پاس احترام منازل مسکونی و هتک حرمت منازل نکردن^۱.

هرچند اصطلاح حریم خصوصی در مباحث حقوقی و سیاسی - اجتماعی فراوان به کار رفته و تعریف نیز شده است، اما با هم تأکیدی که بر آن می شود، هنوز اندیشمندان، توصیف روشنی از این اصطلاح ارائه نداده اند و حقوقدانان نیز تا به حال نتوانسته اند بر تعریف واحدی توافق نمایند و هر یک تعریفی نموده اند که هیچ یک از آنها خالی از اشکال نیست، برای نمونه:

۱. حریم خصوصی، قلمروی از زندگی هر فرد است که آن فرد نوعاً و عرفاً یا با اعلان قبلی، انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به اطلاعات راجع به آن قلمرو، دسترسی نداشته باشند یا به آن قلمرو وارد نشوند به آن قلمرو نگاه یا نظارت نکنند یا به هر صورت دیگری وی را در آن قلمرو مورد تعرض قرار ندهند^۲. در این تعریف، انتظار شخص بر عدم دسترسی، عدم ورود، عدم نگاه و عدم نظارت، یا عدم تعرض دیگران، معیار حریم خصوصی ذکر شده است. در حالی که انتظار تعبیری حقوقی نیست و برای دیگران الزام آور نمی باشد. و بر اساس این تعریف، حریم خصوصی نسبی خواهد شد، چون انتظارات افراد و نوع تلقی آنان مختلف است و لذا دایره حریم خصوصی، نسبت به افراد، متفاوت خواهد بود و دیگر اینکه قید «عرفاً یا با اعلان قبلی» هیچ نقشی در توضیح معنای حریم خصوصی ندارند و زائد به نظر می رسند. در لایحه ای تحت عنوان حریم خصوصی تعریفی آمده است که مشابه تعریف نخست می باشد، در بند ۱ ماده ۲ لایحه مذکور، حریم خصوصی چنین تعریف شده است::

۲. حریم خصوصی، قلمروی از زندگی هر فرد است که آن فرد، عرفاً یا با اعلان قبلی در چارچوب قانون انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند و یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته یا در آن قلمرو، وی را مورد تعرض قرار ندهند. جسم، البسه و اشیا همراه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران حریم خصوصی محسوب می شوند.

در این تعریف، چون قید در چارچوب قانون اضافه شده است، اشکال اول و دومی ها که به تعریف قبلی وارد بود، بدان وارد نیست، ولی اشکال سوم وارد است.

۱. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوقی، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۸، جلد ۳، ص ۱۶۵۲.

۲. انصاری، باقر، پیشین، ص ۳۸.

۳. یکی از قضات دادگاه عالی ایالات متحده آمریکا به نام لوئیس برانندیس^۱ در تعریف حریم خصوصی چنین می گوید: حق افراد برای تنها بودن.

۴. در تعریف دیگری چنین آمده است: حریم خصوصی عبارت است از حق افراد، گروه ها و مؤسسات برای تعیین این موضوع برای خود که چه وقت و تا چه حد، اطلاعات مربوط به آنها به دیگران منتقل شود^۲.

۵. حق حفاظت شده افراد علیه مداخله دیگران در زندگی خصوصی، امورات یا خانواده او که ممکن است با استفاده از ابزار مستقیم فیزیکی یا انتشار اطلاعات صورت بگیرد! در این تعریف نیز بین حریم خصوصی و حق حریم خصوصی غلط شده است. علاوه بر اینکه حق به مصونیت در مقابل مداخله دیگران منحصر شده است. در حالی که دایره این حق، وسیع تر از مصونیت در مقابل مداخله است.

۶. تمایل هر کدام از ما به فضایی فیزیکی که در آنجا بتوانیم آزاد از مزاحمت و تجاوز دیگران باشیم و در معرض شرمساری و پاسخگویی نبوده و کنترل زمان و شیوه افشای اطلاعات شخصی در مورد خودمان در دست خودمان باشد! در این تعرف از کلمه تمایل، استفاده شده است در حالی که تمایل تعبیری حقوقی نیست.

و تعاریف دیگری نیز در این مورد ارائه شده که به ذکر موارد گفته شده در بالا بسنده می کنیم. با توجه به اشکالاتی که به هر یک از تعاریف مذکور وارد بود لازم است تعریفی از حریم خصوصی ارائه شود که خالی از این اشکالات باشد. در تعریف حریم خصوصی می توان چنین گفت: حریم خصوصی، آن بخش از زندگی هر انسان است که در آن از آزادی در برابر بازخواست و کیفر حقوقی، برخوردار می باشد و هرگونه تصمیم گیری درباره آن و نیز اطلاع ورود و نظارت بر آن منحصراً در اختیار اوست و مداخله دیگران در آن یا دسترسی به آن بدون اذن او مجاز نیست.

به نظر می رسد حریم خصوصی در تعریف مورد قبول دارای عناصر زیر است:

۱. خصوصی بودن: این عنصر در ذات حریم خصوصی نهفته است، چون در غیر این صورت، عمومی خواهد شد.
۲. آزادی از محدودیت های حقوقی. دیگر عنصر حریم خصوصی این است که در آن، انسان از قوانین و محدودیت های فقهی و حقوقی آزاد است و می تواند بر اساس پند و نوع سلیقه خویش عمل نماید. البته این به

1 Luis brandis

۲. استین، لورا و سینا نیکیل، «رسانه های نوین و سیاستگذاری ارتباطات (نقش دولت در قرن ۲۱)» ترجمه لیدا کاووسی، فصلنامه رسانه، سال پانزدهم، ش ۲، تابستان ۱۳۸۳، ص ۱۳۰

معنای عدم وجود تکلیف فقهی در حریم خصوصی نیست، زیرا انسان در همه جا تکلیف دارد اما این تکلیفی که در حریم خصوصی متوجه انسان است، امری است بین او و خدایش.

۳. استقلال انحصاری در تصمیم گیری. حریم خصوصی چون محیطی است مربوط به شخص، طبیعی است که عواقب کارهایی که در آنجا صورت می گیرد، گریبان صاحب آن را خواهد گرفت. بر این اساس هرگونه تصمیم گیری در حریم خصوصی، منحصرأ در اختیار فرد است و هیچ فرد حقیقی را حقوقی دیگری نمی تواند برای آن تصمیم گیری نماید، مگر تا درخواست فرد صاحب حریم.

۴. عدم جواز دخالت و نظارت بر آن. چون حریم خصوصی مربوط به شخص است و او خود مستقلاً حق تصمیم گیری در مورد آن را دارد، بدیهی است که هیچ شخصی حق نظارت بر آن یا دخالت در آن را نخواهد داشت.

۵. خفا یا محرمانه بودن آن و عدم جواز ورود به آن و یا اطلاع از آن بدون اجازه.

چون انسان در حریم خصوصی اش آزاد است و میتواند به صورتی که سلیقه اش می پسندد زندگی کند و نیز چون حریم خصوصی، محیط را حتی و آسایش انسان است، طبیعتاً این محیط، محرمانه تلقی می شود و هر نوع سرک کشیدن به آن یا اطلاع یابی از آن منوط به کسب مجوز از صاحب آن خواهد بود.

مبحث دوم- حریم خصوصی، خاستگاه و پیشینه آن

علی رغم این که حق حریم خصوصی به عنوان یکی از ملموس ترین و پرکاربردترین حقوق برای هر فردی شناخته شده است، ولی هنوز صاحب نظران برجسته دنیا نتوانسته اند بر ترکیب تعریف واحد، به توافق برسند زیرا از میان تمام موارد حقوق بشر، تعریف حریم خصوصی، از بقیه دشوارتر و پیچیده تر است و به شدت، به فرهنگ و زمینه و محیطی که در آن عمل می کند بستگی دارد. عدم وجود یک تعریف کامل، نشان از کم اهمیتی این مفهوم نیست تا آن جا که نویسند ای اعلام می کند که در تمامی موارد حقوق بشر، جنبه ها و ابعادی از حق حریم خصوصی هستند. حریم خصوصی مفهوم سیال است که امروزه از جمله آزادی وجدان و اندیشه، کنترل بر جسم خود، داشتن خلوت و تنهایی در منزل و مکان خصوصی، کنترل بر اطلاعات شخصی، رهایی از نظارت های سمعی و بصری دیگران، حمایت از حیثیت و اعتبار خود و حمایت در برابر نقش ها و تجسس ها و رهگیری ها را شامل می شود^۱.

حق حریم خصوصی حق زندگی کردن است با میل و سلیقه خود و با حداقل مداخله و ورود دیگران به دیگر سخن، حقی است که بر اساس آن افراد می توانند تعیین کنند که دیگران تا چه اندازه می توانند به لحاظ کمیت و کیفیت، اطلاعاتی درباره آنان داشته باشند. فلاسفه حال و گذشته، نظریه پردازان حقوقی و قضات همواره از دشواری ارائه تعریف قانع کننده از حریم خصوصی شکوه کرده اند. برخی علما با نظریه شکاکانه و انتقادی حق حریم خصوصی را مورد مطالعه قرار می دهند. مهم ترین ادعای این افراد آن است که حق مستقلاً به نام حریم خصوصی وجود ندارد و حق مذکور، مفاد و موضوع تازه ای ندارد و مطلب خاصی هم نمی گوید زیرا می توان هر اموری را که به عنوان امر خصوصی مورد حمایت حق حریم خصوصی قرار می گیرد در قالب دیگر مقطع های حق او به ویژه حق مالکیت و حق امنیت و حق تمامیت جسمی مورد حمایت قرار داد. از این گروه به «تحویل گرایان» یاد می شود. در فرانسه و آلمان و سایر کشورهای عضو خانواده حقوقی «حقوق نوشته» این گرایش غلبه دارد. به نظر می رسد تعریف کمیته ای به نام کالکات در انگلستان بیش از سایر تعاریف توانسته است ابعاد مختلف این مفهوم را پوشش دهد. این کمیته در این زمینه معتقد بود علی رغم این که «هنوز تعریف خوب و قانع کننده ای از حریم خصوصی پیدا نکرده است» اما تعریف زیر را به عنوان تعریف قانونی می پذیرد: «حق افراد برای حمایت شدن در مقابل وارد شدن بدون اجازه به امور زندگی افراد و خانواده هایشان؛ ابراز مستقیم فیزیکی یا به وسیله نشر اطلاعات». در مقدمه منشور حریم خصوصی استرالیا آمده است که یک جامعه آزاد و

۱. انصاری، باقر، پیشین، صفحه ۱۱

دموکراتیک به استقلال فردی احترام می گذارد و هرگونه تجاوزی توسط دولت و بخش خصوصی را به آن محدود می کند. همچنان که از مجموع این تعاریف بر می آید، به هر روی، حریم خصوصی یک ارزش کلیدی و زیربنای توجه به شأن و منزلت انسانی و سایر ارزش ها نظیر آزادی اجتماعات و آزادی بیان است. حریم خصوصی یک حق اساسی بشر و خواسته منطقی هر فردی است..

انسان جامعه جو است و همواره خواسته است در میان گروهی از هم نوعان زندگی کند. هر شخصی در اجتماع طبیعی از پدر و مادرش به وجود می آید و در سایر مراقبت ها و عواطف این گروه کوچک، نیازمندی های مادی و معنوی خویش را تأمین می کند. پس از طی دوران کودکی نیز او باید با دیگران به سر برد و با همکاری آنان خواسته ها و نیازهای خود را برآورد. خواسته های آدمیان به حکم فطرت با هم شباهت زیادی دارد. هم می خواهند در روابط خود با دیگران کمتر زیان ببینند و هرچه بیشتر سود ببرند. هم طالب زندگی آسوده و قدرت بیشتر هستند. پس طبیعی است که نزاع و خصومت برای جلب منافع بیشتر و تأمین زندگی بهتر در می گیرد.^۱ به عقیده روسو نویسنده و فیلسوف فرانسوی، بشر آزاد به دنیا آمده است و باید آزاد زیست کند. بی گمان زندگی در اجتماع، آزادی فردی را محدود می کند. ولی این محدودیت تا جایی مشروع است که مستند به رضای خود او (قرارداد اجتماعی) باشد.^۲ از این رو، بشر با تجزیه و تحلیل علمی در مقام جمع بین آزادی های فردی و محدودیت زیست در اجتماع و رعایت مصالح اجتماع، قرارداد اجتماعی را می پذیرد. از جمله شرایطی که در این قرارداد مقرر می شود، لزوم حمایت دولت از حقوق و آزادی های افراد است. انسان برای تأمین آزادی های فردی و آسایش خود، رعایت حریم خصوصی خود را ضروری می داند. او نمی خواهد زیر نظر باشد یا اطلاعات و گزارش مورد تعرض واقع شوند. بلکه مایل است هرگونه بهره برداری و افشای امور خصوصی اش با رضایت او باشد.

انسان و حیثیت او همواره از دید دین ها و فلسفه ها محترم شمرده است. از زمان های باستان جنبه های حریم خصوصی شخص بنا به مقتضیات روز مطرح بوده و در جاهایی رعایت شده است. ما بی گمان این که حریم خصوصی شاخه نوینی از حقوق محسوب می شود که اهمیت و حساسیت آن دست کم از حیث رسانه های ارتباطی بر کسی پوشیده نیست. در دوران باستان، ضابطه دقیقی برای آن معین نشده اما امروزه معیارها و اصولی برای آن مقرر شده است. تعرض به حریم زندگی خصوصی اشخاص نه تنها از سوی رسانه های جمعی، بلکه از

۱. کاتوزیان، ناصر، فلسفه حقوق، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۲، ص ۱۶

۲. همان، ص ۳۱

سوی پایگاه داده ها، بازاریابی از راه دور و دستگاه های نظارتی و کنترل الکترونیکی موجب نگرانی شدید شده است. بنابراین مردم از این که حق خلوت یا خلوتنگه راز و کار و خیال خود را در معرض مخاطره دیده اند نگرانند. برخی نویسندگان به گمان خود پایان دوره رازواره ای زندگی شخصی را در سده ۲۱ اعلام کرده اند. اما حقوق ریشه های اصولی را پویا دیده است و می بیند و راه حل نیز می جوید. در جوامع امروزی همگام با پیشرفت روزافزون فناوری های جدید، نیاز به اطلاعات و امکان استفاده از آن از ضروریات اساسی است. با توجه به پیشرفت های قرن اخیر در زمینه علوم رایانه، فناوری اطلاعات از اهمیت ویژه ای برخوردار است به طوری که قرن حاضر را عصر اطلاعات نیز نامیده اند. قرنی که در آن استفاده بهینه از اطلاعات عامل مهم توسعه و پیشرفت تلقی می گردد.^۱

وابستگی رشد علم و دستیابی به اطلاعات، اهمیت فناوری اطلاعات را بیشتر نشان می دهد. چنانکه یکی از عوامل مهم در ارزیابی پیشرفت کشورها، میزان دستیابی به اطلاعات و چگونگی استفاده از آن است. از سوی دیگر، گسترش امکان دسترسی به شبکه های متصل به هم، مسائل مهم اخلاقی، حقوقی و فرهنگی جدیدی را مطرح می سازد. محرمانه بودن اطلاعات شخصی که در شبکه های عمومی قابل دسترسی است، از مهم ترین مسائلی است که باید مورد توجه دقیق قرار گیرد. راهزنی های الکترونیکی و سایر جرم های انفورماتیکی نیز از این مقوله بوده و باید مورد بررسی واقع شوند. در شروع هزاره سوم میلادی عصر جدیدی در برابر دنیا گشوده شد که آن را انقلاب ارتباطات نامیدند. به تدریج با پیشرفت سریع فناوری، محدودیت های جغرافیایی و فواصل برای انتقال اطلاعات از میان برداشته شد و مرزهای متعارف فیزیکی اهمیت و واقعیت خود را از دست دادند. گسترش و توسعه شاه راه های اطلاعاتی، امکانات بالقوه مناسبی را برای بهبود نظام های متعارف آموزشی و توسعه علوم فراهم نمودند. استفاده کنندگان فناوری های نوین، امکانات نامحدودی برای آشنایی با فرهنگ مهم ملل و جوامع در اختیار دارند. با توجه به اهمیت این موضوع، کنترل مسائل اخلاقی در این زمینه نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. بنابراین، حفاظت از مالکیت معنوی به منظور تشویق نوآوری و خلاقیت در جامعه اطلاعاتی، بسیار حایز اهمیت است.^۲ ایجاد بستری مناسب در جهت حفظ و احترام به امور مالکیت معنوی و بهره مندی مشترک از علوم منجر به ایجاد یک جامعه اطلاعاتی کامل خواهد گردید. باید توجه نمایید که در واقع هنگامی که حقوق خصوصی شکل گرفت ایالات متحده آمریکا حق حریم خصوصی شخص را به طور خاص به رسمیت شناخته بود و قانونگذاران اولیه اساساً نیازی به شناسایی آن احساس کردند. اما نزدیک سال (۱۹۰۰ میلادی) زمانه به

۱. انصاری، باقر، پیشین، ص ۷۴

۲. همان، ص ۸۰

شدت تغییر کرد، چه بسا مهم ترین مسأله ظهور رسانه های جمعی تجاری بود که بسیار تأثیر گذار و در رقابت با هم بودند، بسیاری از موضوعات حقوق حریم خصوصی می تواند در طول شب به صورت عمومی در آید و به نظر می رسد که رسانه ها به شدت متمایل اند که فقط این کار را انجام دهند. امروزه مردم به خاطر تهاجم به حقوق حریم خصوصی که تنها از سوی رسانه جمعی، بلکه همچنین از ناحیه پایگاه داده های کامپیوتری، پایگاه های خرید و فروش تلفنی و مراکز الکترونیکی به طور جدی در مورد حمایت آن چه «حق تنها بودن» نامیده می - شود، نگران است. دانش پژوهشان حقوق خارجی غالباً حقوق حریم خصوصی امروزه را به تبعیت از مقاله تأثیر گذاری که شرکای حقوقی (لوئیس براندیز و ساموئل وارن)^۱ در سال ۱۸۹۰ نگاشته اند و در نشریه حقوق هاروارد منتشر شده است مطرح می نمایند. این قوانین در صدد واکنش نشان دادن به جرایم شخصی روزنامه هایی بودند که در آن دوران روزنامه نگاری، به نشر اکاذیب می پرداختند، دورانی که این مؤلفین پیشنهاد دادند که قانون حریم خصوصی را به رسمیت بشناسند، آن ها چنین نگاشتند «مطبوعات از هر جهت در حال عبور از مرزهای آشکار درستکاری و استانداردهای اخلاقی در جامعه هستند. خبرچینی دیگر صرفاً منبع اشخاص بیکار و شرور نیست بلکه تبدیل به تجارتي گردیده است که با صنعت و دغلکاری به دست می آید و با به کارگیری اشخاص بیهوده، ستون پشت ستون با داستان-های دروغین در مطبوعات پر می شود، که صرفاً می تواند با فضولی کردن و تجاوز به حریم خصوصی تا سرحد خانگی دنبال شود» دشواری و پیچیدگی زندگی، که حاکم به مدنیت پیشرفته گردیده است برخی انزوای و کناره گیری های اشخاص را ضروری کرده و مردم بر اثر متمدن شدن فرهنگ نسبت به تبلیغات حساس تر گردیدند به گونه ای که خلوت و حریم خصوصی برای اشخاص اساسی تر شده است. لکن اقدام جسورانه و خلاقیت از طریق تهاجم به حریم خصوصی اشخاص بیش از صدمات بدنی صرف، ایشان را در معرض آسیب و رنج روانی قرار داده است.^۲

کشورهای غربی (بر خلاف حقوق اسلام که در این مسأله پیشگام بوده است) تازه در اوایل سده ۱۹۰۰ میلادی شناسایی حق مدنی حریم خصوصی را آغاز نمودند و برخی از آن ها قانون تصویب کردند و در برخی دیگر دادگاه ها حق مذکور را از راه (کامن لا) توسعه بخشیدند و این قوانین اولیه، استفاده بدون رضایت از نام یا تصویر شخص را برای مقاصد تبلیغاتی ممنوع شمردند و از این زمان دادگاه ها به تدریج حقوق حریم خصوصی را حتی نسبت به انتشار حقایقی نیز که وقایع خصوصی شرمسار کننده ای را بیان می کند بسط و توسعه دادند. قانون گذاران غربی برای حمایت از حریم خصوصی اشخاص، مقررات کیفی را نیز برای برخی شرایط خاص ضمیمه

^۱ Luis brandis and Samuel waren

۱. انصاری، باقر، ص ۹۵